

การพัฒนาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน
THE DEVELOPMENT OF MONKS' COMPETENCY IN THE DEVELOPMENT OF
CITIZENSHIP OF COMMUNITY*

พระครูสุธีวรสาร

วิทยาลัยศาสนศาสตร์เฉลิมพระเกียรติกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Phrakhrusutheevorasat

Mahamakut Buddhist University, Kalasin Buddhist College, Thailand

E-mail: Chantum51@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงทดลองและพัฒนา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน เพื่อสร้างหลักสูตรฝึกอบรม และเพื่อประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการพัฒนาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน กลุ่มตัวอย่าง ระยะที่ 1 ได้แก่พระสงฆ์ในจังหวัดกาฬสินธุ์ จำนวน 341 รูป ระยะที่ 2 สร้างหลักสูตรฝึกอบรม ได้แก่ผู้เชี่ยวชาญในการตรวจประเมินความสอดคล้องขององค์ประกอบของหลักสูตร จำนวน 26 รูป และระยะที่ 3 ฝึกอบรมและพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชนแก่ พระสงฆ์ จำนวน 100 รูป กลุ่มคนในชุมชนจำนวน 353 คน ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถามและแบบประเมิน สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบที การทดสอบเอฟ และสหสัมพันธ์

ผลการวิจัยพบว่า ในภาพรวมบทบาทที่คาดหวังอยู่ในระดับมาก ส่วนบทบาทที่เป็นจริงอยู่ในระดับปานกลาง หลักสูตรฝึกอบรมที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ หลักการ จุดหมาย กลุ่มเป้าหมาย เนื้อหาและกิจกรรม การวัดและประเมินผล มีความสอดคล้องกันอยู่ในระดับมาก และผลการทดลองใช้หลักสูตร พบว่า พระสงฆ์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีคะแนนผ่านตามเกณฑ์ที่หลักสูตรกำหนดไว้ที่ร้อยละ 70 มีการรับรู้ความสามารถแห่งตนอยู่ในระดับมาก มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก ความรู้และความพึงพอใจต่อหลักสูตรมีความสัมพันธ์กับการรับรู้ความสามารถแห่งตนอยู่ในระดับปานกลางในทิศทางบวก และในการศึกษาประสิทธิภาพและประสิทธิผลของหลักสูตร พบว่า กลุ่มเป้าหมายมีความรู้สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้และความพึงพอใจกับบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 พบว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และจากการพัฒนาชุมชนด้วยกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการหลังการฝึกอบรม โดยพระสงฆ์ที่ผ่านการอบรม จำนวน 1 รูป พบว่า สามารถพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ

คำสำคัญ: ขีดความสามารถ; ความเป็นพลเมือง

* ได้รับบทความ: 16 พ.ย. 2563; แก้ไขบทความ: 2 ธ.ค. 2563; ตอปรับตีพิมพ์: 22 ธ.ค. 2563

Abstract

This research is an experimental research and development. The objective is to study the capabilities of the Sangha in the development of community citizenship. To create training courses and to assess the efficiency and effectiveness in developing the capacity of the monks to develop community citizenship. The sample group for phase 1 was 341 monks in Kalasin province. Phase 2 was created training courses. These included experts in the consistency assessment of 26 curriculum elements and Phase III training and development of community citizenship for 100 monks, 353 people in the community in the development of community citizenship. Research instruments A questionnaire and an assessment form The statistics used in the research were frequency, percentage, mean, standard deviation, t-test, F-test and correlation.

The research results were found that Overall, the expected role is at a high level. The actual role is at a moderate level. The training course developed consists of 6 components: principles, goals, target groups. Content and activities Measurement and evaluation There is a high level of consistency. The results of the curriculum trial showed that the sample priests passed 70% of the criteria set by the curriculum and had a high level of self-efficacy. There is a high level of satisfaction. Knowledge and satisfaction towards the curriculum were moderately correlated with self-efficacy in a positive direction. In the study of the efficiency and effectiveness of the curriculum, it was found that the target group had higher knowledge than the specified criteria. The satisfaction with the priests' roles in the 21st century was found to be statistically significant. And from community development through Buddhist activities using action research after training with 1 monk who have passed the training found that.

Keywords: Competence; Citizenship

บทนำ

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาตรา 36 และ 37 กล่าวถึงวัด ซึ่งมีเจ้าอาวาส มีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ จากพระราชบัญญัตินี้ สถาบันพระสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่งในการอบรมสั่งสอนสิ่งที่ดีงามแก่สังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ฉะนั้น พระสงฆ์จึง

เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยมายาวนาน จากการสำรวจบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน ดังเช่นในงานศึกษาของพระอนุชิต ชูเนียม (2546) พบว่า พระสงฆ์ ในบทบาทในการพัฒนาชุมชนในระดับปานกลาง ทั้งนี้ปัญหาที่พบ คือ ขาดความรู้ด้านการพัฒนาชุมชน และมีพระสงฆ์ที่จะทำหน้าที่ในพัฒนาชุมชนจำนวนน้อย อย่างไรก็ตาม ในสังคมปัจจุบัน พระสงฆ์เข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้น ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ฉะนั้น หากพระสงฆ์ดำเนินกิจกรรมในทางสร้างสรรค์ เพื่อมีส่วนช่วยในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของคนภายในประเทศเมื่อความเป็นพลเมืองของคนในสังคมปรากฏขึ้น ปัญหาความขัดแย้งของคนในสังคมอาจจะลดลงได้ ตัวพระสงฆ์เองก็พัฒนาขัดเกลาก่อนให้เป็นผู้ที่มีพรหมวิหาร ซึ่งพร้อมที่จะพัฒนาคนอื่นให้มีคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองได้

ในการพัฒนาคนให้มีความเป็นพลเมือง จากงานวิจัย พบว่า ควรเน้นกลุ่มผู้ที่มีอายุน้อยกว่า 29 ปี และกลุ่มอายุ 40-49 ปี ควรส่งเสริมสตรี เยาวชน กลุ่มผู้ที่ไม่สำเร็จการศึกษาใดๆ รวมทั้งนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อาชีวศึกษา และปริญญาตรี เป็นพิเศษกว่ากลุ่มอื่นๆ เพราะเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ไม่ให้ความสนใจในความเป็นพลเมืองในด้านวิถีวัฒนธรรม (ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, 2555) จากผลงานวิจัยของ Gravriel Almond และ Sidney Verba (1965, อ้างถึงใน ลัดดาวรรณ สุขใหญ่, 2551) ได้ทำการศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศที่ใช้การปกครองระบอบประชาธิปไตยในเชิงเปรียบเทียบ 5 ประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ เยอรมัน อิตาลี และเม็กซิโก พบว่า ประสบการณ์ในวัยเด็กจะมีอิทธิพลต่อลักษณะบุคลิกภาพของบุคคลในวัยผู้ใหญ่ ฉะนั้น ในวัยเด็กควรให้เด็กได้คุ้นเคยกับกิจกรรมที่พัฒนาความเป็นพลเมือง เพราะเมื่อพวกเขาเติบโตขึ้น พวกเขาจะมีบุคลิกภาพของความเป็นพลเมือง

เมื่อพิจารณาถึงความเป็นพลเมืองของประชาชนในจังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ประชาชนขาดความเป็นพลเมืองในด้านการเคารพศักดิ์ศรีของกันและกัน ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้ง เช่น การพบข้อมูลความขัดแย้งในระดับองค์กร และผู้บริหารมักใช้เวลาในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในองค์กรของตนเอง ดังเช่นงานวิจัยของ นภดล อัครชาติ (2558) พบว่า หมู่บ้านโนนนาดี โพนวิสัย อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์มีการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง เช่น การเปิดป้ายหมู่บ้านเสื้อแดง การระดมมวลชนเพื่อเข้าร่วมการชุมนุมที่ส่วนกลาง ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการแสดงออกทางการเมือง แต่ก็สร้างความขัดแย้งภายในสังคม เพราะการไม่ยอมรับฟังข้อคิดเห็นของกันและกัน มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก แน่นนอนว่า ในความเป็นพลเมืองนั้น การมีส่วนร่วมนั้นเป็นองค์ประกอบหนึ่งของความเป็นพลเมือง แต่การมีส่วนร่วมควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพคุณค่า การให้เกียรติซึ่งกันและกันด้วย จึงจะถือว่ามีความเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คณะผู้วิจัยเล็งเห็นว่า การที่จะพัฒนาความเป็นพลเมืองของสังคมและชุมชนในการที่ส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้นั้น จะต้องใช้วิถีทางวัฒนธรรมเป็นกลไกในการขับเคลื่อน โดยอาศัยบทบาทและหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ ที่ได้รับการพัฒนาบทบาทให้มีขีดความสามารถในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของคนในชุมชนและสังคม ซึ่งบทบาทและหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์นั้นควรได้รับ

การศึกษาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์กับความเป็นพลเมือง เพื่อใช้เป็นแนวทางการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมรวมทั้งรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมในการที่จะพัฒนาความเป็นพลเมือง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน
2. เพื่อสร้างหลักสูตรฝึกอบรมในการพัฒนาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน
3. เพื่อประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการพัฒนาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงทดลองและพัฒนา (Research and Development) ประชากร คือ พระสงฆ์ จำนวน 3,050 รูป แบ่งเป็นมหานิกาย จำนวน 1,890 รูป และธรรมยุติก จำนวน 1,160 รูป (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด: 2560) และได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 341 รูป (Krejcie & Morgan, 1970 อ้างใน อธิรุฒิ เอกะกุล, 2543) ลงเก็บข้อมูลด้วยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน ดังนี้ สุ่มอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ตามจำนวนที่ต้องการ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ศึกษาบริบทข้อมูลทั่วไปของพระสงฆ์ ได้แก่ 1. แบบสอบถาม เรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 จำนวน 43 ข้อ 2) แบบสอบถาม เรื่อง ความเป็นพลเมือง จำนวน 14 ข้อ และ 3) แบบสอบถามเรื่อง ความพร้อมในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน จำนวน 18 ข้อ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบที และการทดสอบเอฟ เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 ตามความคิดเห็นของพระภิกษุ และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้วยสหสัมพันธ์ของเพียร์สันระหว่างบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 กับความเป็นพลเมืองของชุมชน

ระยะที่ 2 สร้างหลักสูตร เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินความสอดคล้องของหลักสูตรฉบับร่าง คือ แบบประเมินความสอดคล้องขององค์ประกอบของหลักสูตร เป็นแบบสอบถามชนิดมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ผลประเมินความสอดคล้องของหลักสูตรฉบับร่าง ในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.76 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.52 การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์ความสอดคล้องขององค์ประกอบของหลักสูตรฉบับร่างด้วยสถิติเชิงบรรยาย คือ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ซึ่งผลการวิเคราะห์พบว่า องค์ประกอบของหลักสูตรมีความสอดคล้องอยู่ในระดับมาก การทดลองใช้หลักสูตร ทดลองใช้กับนักศึกษาของ

วิทยาลัยศาสนศาสตร์เฉลิมพระเกียรติกาฬสินธุ์ จำนวน 30 รูป ใช้เวลาในการทดลองหลักสูตร จำนวน 3 ชั่วโมง โดยใช้แผนการวิจัย One Shot Case design

ระยะที่ 3 ฝึกอบรม พัฒนา และถ่ายทอดประสบการณ์ ประชากร คือ พระสงฆ์ จำนวน 3,050 รูป แบ่งเป็นมหานิกาย จำนวน 1,890 รูป และธรรมยุติก จำนวน 1,160 รูป กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 100 รูป แบ่งออกเป็นพระสงฆ์มหานิกาย จำนวน 50 รูป และ พระสงฆ์ธรรมยุติก จำนวน 50 รูป **เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย** ได้แก่ แบบทดสอบความรู้ตามหลักสูตร แบบสอบถามบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 แบบสอบถามการรับรู้ความสามารถแห่งตนในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน และแบบสอบถามความพึงพอใจในหลักสูตร เป็นเครื่องมือชุดเดียวกับที่การวิจัยในระยะที่ 1 **การพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน** ผู้วิจัยเลือกพระสงฆ์ที่มีความพร้อมในด้านการพัฒนาความเป็นพลเมืองจากผู้เข้ารับการศึกษาฝึกอบรมในหลักสูตร จำนวน 1 รูป ซึ่งกระบวนการในการพัฒนาความเป็นพลเมืองนั้นใช้กระบวนการวิจัยเชิง Action research จำนวน 2 วงรอบ ได้แก่ การวางแผน (planning) 1) การวิเคราะห์สภาพของงานที่ต้องการพัฒนาหรือต้องการความเปลี่ยนแปลง 2) การจัดทำแผนการปฏิบัติการ (Action plan) 3) การสะท้อนผลการดำเนินงาน การปฏิบัติ (Action) ผู้วิจัยติดตามและประเมินด้วยการเข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การสังเกตผล (Observing) คณะผู้วิจัยติดตามและประเมินด้วยการเข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมพัฒนาความเป็นพลเมือง โดยใช้แบบสอบถาม และ การสะท้อนผล (Reflecting) คณะผู้วิจัยและพระสงฆ์ ตัวอย่างร่วมกันสะท้อนผลจากการดำเนินกิจกรรมพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน

ผลการวิจัย

1. การศึกษาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน

การวิจัยระยะที่ 1 ศึกษาบริบทข้อมูลทั่วไป

1.1. พระสงฆ์ที่ตอบแบบสอบถามซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างมีตำแหน่งเป็นพระลูกวัด ร้อยละ 50.32 รองลงมา คือ เจ้าอาวาส ร้อยละ 42.99 และน้อยที่สุด คือ มีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะตำบล ร้อยละ 3.18 มีอายุ 31-40 ปี มีร้อยละ 38.90 รองลงมา คือ อายุต่ำกว่า 30 ปี มีร้อยละ 24.50 และน้อยที่สุด คือ อายุ 51 ปีขึ้นไป โดยมีต่ำสุด คือ 13 ปี อายุสูงสุด คือ 75 ปี มีอายุโดยเฉลี่ย 43.82 มีพรรษา 11 ปีขึ้นไป มีร้อยละ 53.18 รองลงมา คือ มีพรรษา 6-10 ปี มีร้อยละ 29.62 และต่ำสุด คือ มีพรรษา 1-5 ปี มีร้อยละ 17.20 มีวุฒิการศึกษาทางธรรม คือ นักธรรมชั้นเอก มีร้อยละ 72.93 รองลงมา คือ ไม่มีนักธรรม มีร้อยละ 12.10 และต่ำสุด คือ มีนักธรรมชั้นตรี มีร้อยละ 4.78 และมีวุฒิการศึกษาทางโลก คือ มัธยมศึกษา มีร้อยละ 67.52 รองลงมา คือ ปริญญาตรี มีร้อยละ 13.38 และต่ำสุด คือ สูงกว่าปริญญาตรี มีร้อยละ 8.60

1.2 การศึกษาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน พบว่า ในด้านบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 นั้น พระสงฆ์มีความคาดหวัง 3 อันดับสูงสุด บทบาทผู้อุทิศ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บทบาทผู้ปลูกจิตสำนึก และบทบาทผู้เรียนรู้และวิจัย ซึ่งความคาดหวังนี้มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดซึ่งจัดอยู่ในระดับปานกลาง คือ บทบาทผู้ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน ส่วนบทบาทที่เป็นจริงที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3 อันดับแรก 2 บทบาทแรกยังตรงกับบทบาทที่คาดหวัง ส่วนบทบาทที่ 3 คือ บทบาทผู้สังเคราะห์ชุมชน ส่วนบทบาทที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ซึ่งมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อยที่สุด คือ บทบาทผู้เรียนรู้และวิจัย ผลการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ย พบว่า 2 บทบาทที่มีช่องว่าง (gap) ห่างกันเด่นชัดที่สุด คือ บทบาทผู้เรียนรู้และวิจัย และบทบาทผู้สอนศีลธรรม อย่างไรก็ตาม เมื่อทำการวิเคราะห์ด้วย t-test dependent พบว่า บทบาททั้ง 10 ประการ มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 นอกจากนี้ ยังพบปัจจัยส่วนบุคคล คือ อายุ พรรษา การศึกษาทางธรรม และการศึกษาทางโลก กับบทบาทที่เป็นจริงของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 แตกต่างแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ประการสุดท้าย คือ ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างขีดความสามารถของพระสงฆ์ในบทบาททั้ง 10 ด้าน ของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 มีความสัมพันธ์กับความเป็นพลเมืองของชุมชน

2. สร้างหลักสูตรฝึกอบรมในการพัฒนาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน

ระยะที่ 2 สร้างหลักสูตรฝึกอบรม การสร้างหลักสูตรฝึกอบรมนี้ มีการดำเนิน 3 ขั้นตอน คือ การยกร่างหลักสูตร การประเมินหลักสูตรฉบับร่างด้วยการประเมินความสอดคล้องของหลักสูตร และการทดลองใช้หลักสูตรที่ยกร่างขึ้น (Try out) ผลการวิจัยปรากฏผลดังนี้

2.1 ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 จำนวน 10 ด้าน คือ บทบาทผู้เรียนรู้และวิจัย บทบาทผู้สอนศีลธรรม บทบาทผู้ให้การศึกษา บทบาทผู้เป็นที่ปรึกษา บทบาทผู้ปลูกจิตสำนึก บทบาทของผู้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บทบาทผู้สังเคราะห์ชุมชน บทบาทผู้ประสานงาน บทบาทผู้ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน และบทบาทผู้รวมกลุ่ม จากนั้น สร้างแบบสอบถามเพื่อนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลจากพระสงฆ์ จำนวน 314 รูป ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในระยะที่ 1 ชี้ให้เห็นว่าบทบาททั้ง 10 บทบาทมีความจำเป็นสำหรับการสร้างหลักสูตรฝึกอบรม จากนั้นสร้างหลักสูตรฝึกอบรมประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ หลักการ จุดหมาย กลุ่มเป้าหมาย เนื้อหาและกิจกรรม การวัดและประเมินผล

2.2 การประเมินหลักสูตรฉบับร่าง พบว่า โดยภาพรวมของหลักสูตรพัฒนาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองมีความสอดคล้องกันอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาแต่ละองค์ประกอบพบว่า ทุกองค์ประกอบมีค่าเฉลี่ยความสอดคล้องอยู่ในระดับมากทุกด้าน ซึ่ง 3 องค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การวัดและประเมินผล จุดมุ่งหมายของหลักสูตร และเนื้อหาและกิจกรรม ตามลำดับ ส่วนองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยต่ำกว่าด้านอื่นๆ คือ หลักการของหลักสูตร

2.3 การทดลองใช้หลักสูตร พบว่า กลุ่มตัวอย่างในการทดลองหลักสูตรมีอายุต่ำกว่า 40 ปี มีร้อยละ 46.67 รองลงมา คือ อายุ 41-50 ปี มีร้อยละ 36.67 โดยมีต่ำสุด คือ 13 ปี อายุสูงสุด คือ 75 ปี มีอายุโดย

เฉลี่ย 43.82 และมีความห่างของอายุ 12.28 ปี มีพรรษา 11 พรรษาขึ้นไป มีร้อยละ 56.67 รองลงมา คือ มีพรรษา 6-10 พรรษา มีร้อยละ 33.33 โดยมีพรรษาอยู่ระหว่าง 1-47 พรรษา มีพรรษาเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 14.90 พรรษา และมีความระยะห่างของพรรษา คือ 9.62 พรรษา มีวุฒิการศึกษานักธรรมชั้นเอก ร้อยละ 90 รองลงมา คือ นักธรรมชั้นโท ร้อยละ 10 พระสงฆ์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการทดลองหลักสูตรมีความรู้ที่ผ่านการฝึกอบรมจัดอยู่ในคะแนนกลุ่มสูง ร้อยละ 60 รองลงมา คือ ระดับปานกลางและระดับต่ำ ร้อยละ 20 ในภาพรวมและรายด้านพระสงฆ์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้ความสามารถแห่งตนที่เป็นกลุ่มทดลองในบทบาทของพระสงฆ์ศตวรรษที่ 21 อยู่ในระดับมาก

3. ผลการประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการพัฒนาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน

ระยะที่ 3 ฝึกอบรม และพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน สำหรับระยะนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 ฝึกอบรม กลุ่มเป้าหมาย คือ พระสงฆ์ จำนวน 100 รูป และขั้นตอนที่ 2 คัดเลือกพระสงฆ์ ตัวอย่างที่ผ่านการอบรม จำนวน 1 รูป ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน กลุ่มตัวอย่าง คือ ชุมชน จำนวน 353 คน การวิจัยปรากฏผลดังนี้

3.1 กลุ่มเป้าหมายที่เข้าฝึกอบรมตามหลักสูตรการพัฒนาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน มีพรรษา 11 พรรษาขึ้นไป รองลงมา คือ 5-10 พรรษา มีตำแหน่งเป็นพระลูกวัด ร้อยละ 60 รองลงมา คือ เจ้าอาวาส ร้อยละ 35.00 การศึกษาทางธรรมนักธรรมชั้นเอก ร้อยละ 89 รองลงมา คือ นักธรรมชั้นโท ร้อยละ 11 มีระดับการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ร้อยละ 69.00 รองลงมา คือ ปริญญาตรี 11.00

3.2 กลุ่มเป้าหมายที่เข้าฝึกอบรมตามหลักสูตรการพัฒนาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน พบว่า มีความรู้ตามหลักสูตรจัดอยู่ในกลุ่มสูง ร้อยละ 58 รองลงมา คือ ระดับต่ำ ร้อยละ 23 และระดับปานกลาง ร้อยละ 19 จากการรวมพระสงฆ์กลุ่มปานกลางและกลุ่มสูงเข้าด้วยกัน มีร้อยละ 77 ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ที่ร้อยละ 70

3.3 การรับรู้ความสามารถแห่งตนในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน พบว่า ในภาพรวมและรายด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ การรับรู้ประสบการณ์ความสำเร็จของคนอื่น ความพร้อมของสภาวะกายและใจ ประสบการณ์ความสำเร็จในอดีต และ การได้รับคำพูดที่จูงใจ ตามลำดับ ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของหลักสูตรที่กำหนดไว้

3.4 ความตระหนักในบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 พบว่า ในภาพรวมและรายด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยจากมากที่สุดไปหาน้อย 3 อันดับแรก ได้แก่ บทบาทผู้สอนศีลธรรม บทบาทผู้ปลุกจิตสำนึก และบทบาทของผู้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามลำดับ ส่วนค่าเฉลี่ยที่น้อยที่สุดกว่าด้านอื่นๆ คือ บทบาทผู้รวมกลุ่ม

3.5 ความพึงพอใจต่อหลักสูตรการพัฒนาชีวิตความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน พบว่า พระสงฆ์มีความพึงพอใจต่อการอบรมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด 2 ด้าน คือ “ด้านการดำเนินตามกิจกรรมสามารถพัฒนาชีวิตความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชนด้วยบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21” และ “การดำเนินตามกิจกรรมสามารถพัฒนาชีวิตความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชนด้วยบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21” รองลงมาคือ “ด้านจุดประสงค์ของหลักสูตรเพื่อพัฒนาชีวิตความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชนด้วยบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21” ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากแต่มีค่าเฉลี่ยน้อยกว่าด้านอื่นๆ คือ “ด้านสามารถนำความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชนด้วยบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21”

3.6 ผลการวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่าง ระดับความรู้ (KNOW) การรับรู้ความสามารถแห่งตน (SELF EFF) และความพึงพอใจ (HAPPY) กับ ในบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 (ROLE) ด้วยสถิติ Pearson Correlation พบว่า ความรู้มีความสัมพันธ์กับบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 อยู่ในระดับค่อนข้างสูงในระดับทิศทางบวก ความพึงพอใจต่อหลักสูตรฝึกอบรมมีความสัมพันธ์กับบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 อยู่ในระดับค่อนข้างสูงในระดับทิศทางบวก และการรับรู้ความสามารถแห่งตนมีความสัมพันธ์กับบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 อยู่ในระดับค่อนข้างสูงในระดับทิศทางบวก

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยนี้ มีข้อค้นพบ (Fact Findings) ที่มีคุณค่าทางวิชาการ จึงนำมาอภิปรายผลตามหลักตรรกวิทยาได้ดังนี้

1. จากการศึกษาชีวิตความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 พระสงฆ์มีความคาดหวัง 3 อันดับสูงสุด คือ บทบาทผู้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บทบาทผู้ปลูกจิตสำนึก และบทบาทผู้เรียนรู้และวิจัย ซึ่งความคาดหวังนี้มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ส่วนบทบาทที่เป็นจริงที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3 อันดับแรก 2 บทบาทแรกยังตรงกับบทบาทที่คาดหวัง ส่วนบทบาทที่ 3 คือ บทบาทผู้สังเคราะห์ชุมชน ที่เป็นเช่นนี้อภิปรายผลได้ว่า พระสงฆ์มีความเข้าใจหลักพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีว่า ในการที่จะพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชนนั้น ควรที่จะเริ่มจากจุดที่ชุมชนเป็นอยู่ คือ ธรรมชาติรอบๆ ตัว ด้วยการปลูกจิตสำนึก และในขณะเดียวกันตัวพระสงฆ์เองต้องศึกษาเรียนรู้และลองผิดลองถูกในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับ Leopold (1970) ที่เขียนหนังสือเรื่อง “The Land Ethics” กล่าวถึง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติว่าเป็นจริยธรรมพื้นฐานของมนุษย์ สอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติว่าเป็นการบำเพ็ญบุญ ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม เป็นการแสดงความกตัญญูต่เวท

ผลจากการเปรียบเทียบระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล คือ อายุ พรรษา การศึกษาทางธรรม และการศึกษาทางโลก กับบทบาทที่เป็นจริงของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ที่เป็นเช่นนี้อธิบายผลได้ว่า การที่พระสงฆ์จะสามารถที่จะพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชนได้ดีนั้น ปัจจัยส่วนบุคคลมีส่วนสำคัญเป็นอย่างมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระใบฎีกาณัฐพร ฐานวุฑโฒ (2555) ที่ทำวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐม พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล คือ อายุ พรรษา ตำแหน่ง วุฒิการศึกษาทางโลก วุฒิการศึกษาทางธรรม และประสบการณ์ในการทำงานมีบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแตกต่างกัน

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างขีดความสามารถของพระสงฆ์ในบทบาททั้ง 10 ด้าน ของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 มีความสัมพันธ์กับความเป็นพลเมืองของชุมชน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่า บทบาทของพระสงฆ์ทั้ง 10 บทบาท ได้แก่ บทบาทผู้เรียนรู้และวิจัยบทบาทผู้สอนศีลธรรม บทบาทผู้ให้การศึกษา บทบาทผู้เป็นที่ปรึกษา บทบาทผู้ปลุกจิตสำนึก บทบาทของผู้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บทบาทผู้ส่งเสริมชุมชน บทบาทผู้ประสานงาน บทบาทผู้ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน และบทบาทผู้รวมกลุ่ม มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนทุกๆ ด้าน หากพระสงฆ์สามารถพัฒนาบทบาทของตนเองให้เต็มศักยภาพ จะเกิดผลดีต่อชุมชนที่อยู่พระสงฆ์อาศัยอยู่ เพราะบทบาททั้ง 10 นี้ หากพระสงฆ์ได้สอดคล้องแนวคิดทางด้านพระพุทธศาสนาเข้าไปด้วย ชุมชนก็จะได้มีโอกาสสัมผัสหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปด้วย เนื่องจากว่ากระบวนการในการปรับเปลี่ยนนิสัยของมนุษย์มี 3 ประการ คือ การรับรู้ความรู้สึกผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 (Sensing) เกิดความต้องการ (Desire) หรือความรังเกียจ (Aversion) และการลงมือกระทำ (Acting) (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2539)

2. การสร้างหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อพัฒนาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน พบว่า หลักสูตรที่สร้างขึ้นประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ หลักการ จุดหมาย กลุ่มเป้าหมาย เนื้อหาและกิจกรรม การวัดและประเมินผล ซึ่งองค์ประกอบของหลักสูตรนี้เป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ความหมายของหลักสูตรสมบูรณ์และสามารถใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน การประเมินผล และการปรับปรุงการเรียนการสอนหรือการพัฒนาหลักสูตรได้ องค์ประกอบทั่วไปของหลักสูตรมี 4 องค์ประกอบ คือ ความมุ่งหมาย (objectives) เนื้อหาวิชา (content) การนำหลักสูตรไปใช้ (curriculum implementation) และการประเมินผล (evaluation) (พินโย พรหมเมือง, 2557) ซึ่งองค์ประกอบทั่วไปของหลักสูตรนี้เป็นองค์ประกอบอย่างน้อยที่จะต้องอยู่ในทุกหลักสูตร สอดคล้องกับงานวิจัยของ วรณิ อนุอัน (2557) ที่พัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำสำหรับคณะกรรมการสโสมรณิกศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ประกอบด้วย หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ เนื้อหา โครงสร้างหลักสูตร แนวการจัดการกิจกรรม และการวัดและประเมินผล เช่นเดียวกับ วารี มะลิทอง (2550) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาหลักสูตรประเพณีท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้ต่างประเทศ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

โรงเรียนวัดหนองสะเดา อำเภอสามชูก จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีองค์ประกอบ ได้แก่ การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน และการพัฒนาหลักสูตรซึ่งประกอบด้วย หลักการจุดหมาย โครงสร้าง คาอธิบายรายวิชา สารระ ขอบข่าย เนื้อหา เวลาเรียน ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล และงานวิจัยของ พินโย พรหมเมือง และคณะ (2555) ที่วิจัยเกี่ยวกับพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมสำหรับพัฒนา เชาว์อารมณ์ของนักศึกษาครูโดยใช้หลักสมณะและวิปัสสนากรรมฐานทางพระพุทธศาสนา พบว่า หลักสูตรที่ พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ คือ สภาพปัญหาและความจำเป็น จุดหมาย เนื้อหา แนวทางการ ฝึกอบรม สื่อประกอบการฝึกอบรม และการวัดและประเมินผล เมื่อได้ร่างหลักสูตรดีแล้ว จากนั้นได้นำร่าง หลักสูตรดังกล่าวให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องขององค์ประกอบของหลักสูตรก่อนที่จะนำไปทดลอง ใช้กับกลุ่มตัวอย่างเพื่อศึกษาความเป็นไปได้เกี่ยวกับประสิทธิผลของหลักสูตร ผลจากการประเมินร่างหลักสูตร ชี้ให้เห็นว่า ร่างหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมีความสอดคล้อง เมื่อนำหลักสูตรไปทดลองใช้ หลักสูตรสามารถพัฒนา ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ได้ร้อยละ 80 พระสงฆ์มีความรับรู้ความสามารถแห่งตนในการที่จะพัฒนา ขีดความสามารถของตนเองเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชนในระดับมาก มีความพึงพอใจต่อหลักสูตร อยู่ในระดับมาก และตัวแปรทางด้านความรู้ ความพึงพอใจ ที่ได้จากการฝึกอบรมมีความสัมพันธ์กับการรับรู้ ความสามารถแห่งตนในการที่จะพัฒนาขีดความสามารถของตนเองเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชน ฉะนั้น หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมีความพร้อมที่จะนำไปใช้จริงกับกลุ่มเป้าหมาย คือ พระสงฆ์ในจังหวัดกาฬสินธุ์

3. ประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการพัฒนาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนา ความเป็นพลเมืองของชุมชน พบว่า ในการการนำหลักสูตรไปใช้กับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นพระสงฆ์ในจังหวัด กาฬสินธุ์ จำนวน 100 รูป มีความรู้ตามเกณฑ์ของหลักสูตรที่ตั้งไว้ร้อยละ 70 มีการรับรู้ความสามารถแห่งตน ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชนอยู่ในระดับมาก มีความตระหนักในบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษ ที่ 21 อยู่ในระดับมาก มีความพึงพอใจต่อหลักสูตรอยู่ในระดับมาก และ ความรู้มีความสัมพันธ์กับบทบาทของ พระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 อยู่ในระดับค่อนข้างสูงในระดับทิศทางบวก ความพึงพอใจต่อหลักสูตรและการรับรู้ ความสามารถแห่งตนมีความสัมพันธ์กับบทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 อยู่ในระดับค่อนข้างสูงในระดับ ทิศทางบวก ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิผล กล่าวคือ ผลที่เกิดขึ้นจากการฝึกอบรม สามารถพัฒนาขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของ หลักสูตร และจากการศึกษาพระสงฆ์ตัวอย่าง คือ พระครูสิทธิวิราคม, ดร. เจ้าอาวาสวัดเวฬุวัน และเจ้าคณะ อำเภอสหัสขันธ์ (ธรรมยุต) ที่นำความรู้จากการฝึกอบรมมาใช้พัฒนาชุมชน พบว่า สามารถพัฒนาความเป็น พลเมืองของชุมชนได้ แสดงว่าหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิภาพ คือ ขยายผลได้ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่า พระครูสิทธิวิราคมมีภาวะผู้นำ เป็นพระสงฆ์ที่เคารพสักการะของคนในชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชนะชัย นิราศโครก (2558) ศึกษาเรื่อง บทบาทของเจ้าอาวาสในการพัฒนาชุมชน ตามหลักมรรคมองค์ 8: กรณีศึกษาพระสังฆาธิการ ตำบลบ้านกาศ อำเภอสว่างเม่น ได้ค้นพบที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน คือ

หากพระสังฆาธิการมีความรู้ทางการศึกษาเกี่ยวกับการบริหาร มีประสบการณ์ในการเทศน์ มีความรู้ด้านทางธรรม และทางโลก จะเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ พระครูสิทธิวิราคม เป็นผู้ที่ไม่สู้บุรี จึงเป็นพระสงฆ์ที่มีคุณสมบัติพร้อมที่จะพัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของชนะชัย นิราศโสทร (2558) ที่ค้นพบอีกประการหนึ่ง คือ พุทธศาสนิกชนต้องการให้พระสังฆาธิการเลิกสูบบุหรี่ ซึ่งมองว่าเป็นการผิดศีล และเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีแก่พุทธศาสนิกชน พระสังฆาธิการสามารถสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามเพื่อเป็นประโยชน์กับการพัฒนาชุมชนได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ข้อเสนอแนะสำหรับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ผลการวิจัย พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ทั้ง 10 ประการ สามารถที่พัฒนาความเป็นพลเมืองของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ฉะนั้น ในกลุ่มวิชาเฉพาะพระพุทธศาสนา 30 หน่วยกิต ตามหลักสูตรของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยควรที่บรรจุคำอธิบายรายวิชา “บทบาทของพระสงฆ์ในศตวรรษที่ 21” เข้าไปด้วย รายวิชาที่มีความเหมาะสมที่จะนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน มีดังนี้ 1) รายวิชาบังคับเรียน 24 หน่วยกิต BU5005 พุทธวิธีไทย 3 (3-0-6) 2) รายวิชาเลือกเรียน 6 หน่วยกิต จากรายวิชาต่อไปนี้ BU5010 ศาสนศึกษา 3 (3-0-6) BU5013 เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 3 (3-0-6) BU5015 พระพุทธศาสนากับโลกาภิวัตน์ 3 (3-0-6) BU5016 พระพุทธศาสนากับการพัฒนาแบบยั่งยืน 3 (3-0-6) BU5017 พระพุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย 3 (3-0-6) BU5018 การบริหารกิจการพระพุทธศาสนา 3 (3-0-6)

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

จากการวิจัย พบว่า บทบาทการเรียนรู้และการวิจัยเป็นบทบาทที่สำคัญของพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่สุด ฉะนั้น จึงควรศึกษาวิจัยพัฒนาหลักสูตรการวิจัยสำหรับพระสงฆ์เพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางการในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยเนื้อหาของหลักสูตรนั้น ควรครอบคลุมงานวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

เอกสารอ้างอิง

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. (2539). *อัตตศึกษาศาสตร์แห่งการรับรู้ตนเอง*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: ที.พี.พรินท์.

ชนะชัย นิราศโสทร (2558). *บทบาทของเจ้าอาวาสในการพัฒนาชุมชน ตามหลักมรรคมงคล 8: กรณีศึกษาพระสังฆาธิการ ตำบลบ้านกาศ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่*. สารนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายสาธารณะ. มหาวิทยาลัยพะเยา.

- ถวิลวดี บุรีกุล, รัชวดี แสงมหะหมัด, Engenie Merieau, และ Michael Volpe. (2555). *ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- ธีรวิทย์ เอกะกุล. (2543). *ระเบียบวิธีวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์*. อุบลราชธานี : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี.
- นภดล อัครชาติ. (2557). *ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างผู้แทนในระดับต่างๆ กับเครือข่ายสื่อแดงในพื้นที่ระดับหมู่บ้าน: กรณีศึกษาหมู่บ้านโพนนาดี-โพนวิสัย อำเภอลือโขง จังหวัดกาฬสินธุ์*. ชุดโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน ทูสนับสนุนการวิจัยโดยสำนักวิจัย และพัฒนาสถาบันพระปกเกล้า
- พระใบฎีกาณัฐพร ฐานวุฑโฒ. (2555). *บทบาทพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐม*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอนุชิต ชูเนียม. (2546). *บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามความคิดเห็นของพระสงฆ์กับผู้นำชุมชนในจังหวัดอุตรดิตถ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น. สถาบันราชภัฏอุตรดิตถ์.
- พินโย พรหมเมือง และคณะ. (2560). *การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมสำหรับพัฒนาเขาวารมณณ์ของนักศึกษาครูโดยใช้หลักสมณะและวิปัสสนากรรมฐานทางพระพุทธศาสนา*. ทูสนับสนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ 2555 จากสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ลัดดาวรรณ สุขใหญ่. (2551). *ความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่: ศึกษาเปรียบเทียบประชาชนที่อยู่อาศัยในเขตอำเภอเมืองกับอำเภอดอยสะเก็ด*. การค้นคว้าแบบอิสระปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วรรณิ์ อนุอัน. (2557). *การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำสำหรับคณะกรรมการสโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- วาริ มะลิตอง. (2550). *การพัฒนาหลักสูตรประเพณีท้องถิ่นกลุ่มสาระเรียนรู้ภาษาต่างประเทศสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดหนองสะเดา อำเภอสามชูก จังหวัดสุพรรณบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกาฬสินธุ์. (2560). *รายงานสรุปจำนวนวัด พระภิกษุ และสามเณรในจังหวัดกาฬสินธุ์*. สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2562. จาก http://ksn.onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article
- Leopold. (1970). *The Land Ethics in a Sand Almanac County*. New York: Ballantine Books.
- Marsh, Colin J & Willish George. (2003). *Curriculum: Alternative Approaches*. Ongoing Issue. New Jersey. Ohio: Merrill Prentice Hall.